

Nová možnost zopakovat staré chyby

Během hospodářského rozmachu v letech 2004–2008, který byl založen na vysokých cenách ropy na mezinárodním trhu, vedla sociální politika vlády ke zlepšení indikátorů Rozvojových cílů tisíciletí. V současnosti však globální finanční krize a zvýšené napětí ve společnosti, vyvolané útlumem sociálních programů, ohrožují již dosažené pokroky. Takový vývoj bylo možné předvídat, neboť rozvojový model opakoval staré chyby a neobsahoval žádná proticyklická opatření. Dnes tedy země těžce doplácí na světovou krizi.

Programa Venezolano de Educación-Acción en Derechos Humanos (Provea)
Rafael Uzcátegui

Když byl roku 1999 prezidentem Venezuely zvolen Hugo Chávez, zavedl proces ústavních reforem, které se těšily rozsáhlé podpoře veřejnosti. Nová ústava zajišťovala celou řadu sociálních práv a vytvářela tak velké naděje a důvěru v myšlenku lidských práv v různých vrstvách společnosti.

Vysoké mezinárodní ceny ropy, hnací síly venezuelské ekonomiky, v období 2004–2008 navíc umožnily vládě dosahovat dobrých výsledků u celé řady hospodářských indikátorů. O dva roky později se však situace začala měnit. Vedly k tomu dvě příčiny.

Zprvye to, že po Chávezově znovuzvolení se vláda v roce 2007 pokusila znovu změnit ústavu pomocí referenda, to však selhalo pro nedostatečnou podporu veřejnosti. Od té doby vláda představila řadu zákonů, regulací a administrativních opatření, které podle hlasité reakce různých organizací na ochranu lidských práv odporují ustanovením ústavy z roku 1999.

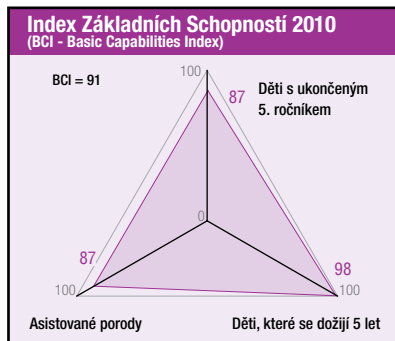
Zadruhé velký propad v cenách ropy a mezinárodní finanční krize, která měla drtivý dopad na sociální programy, zaměřené na snížení chudoby. Vládě se nepodařilo najít adekvátní odpověď na požadavky obyvatel, což způsobilo rostoucí sociální nepokoje.

Snížování chudoby

Až do roku 2008 vláda Huga Cháveza hlásila velké pokroky směrem k dosažení Rozvojových cílů tisíciletí. Jejím hlavním výkonem byly úspěchy v boji proti extrémní chudobě.¹

Podle oficiálních odhadů se v období 2004–2006 počet chudých domácností v zemi snížil o 20 %. V první polovině roku 2007 se podle údajů národního statistického úřadu procento lidí žijících v extrémní chudobě snížilo na 9,4 %² a oficiální údaje uvádějí, že v desetiletí 1999–2009 se nad hranici chudoby dostalo 4 324 075 obyvatel.

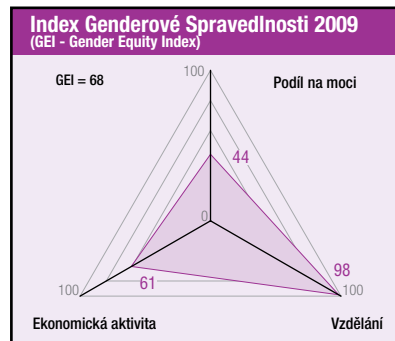
Tento uspokojivý pokrok si vysloužil chválu mezinárodních organizací včetně Ekonomické komise pro Latinskou Ameriku a Karibskou oblast (Economic Commission for Latin America and the Caribbean, ECLAC),

kteřá odhadovala, že míra chudoby ve Venezuele poklesla z 49,4 % v roce 1999 na 28,5 % v roce 2007.³ Provea ve své výroční zprávě pro rok 2009 uvedla, že tento pokles byl částečně zapříčiněn sociálními programy na distribuci potravin za nízké ceny, například Misión Mercal, jejíž průměrné měsíční pokrytí se v roce 2008 odhadovalo na 13 milionů lidí, tedy asi 45 % obyvatelstva země.⁴

Pokroku bylo dosaženo i v oblastech genderové rovnosti a vzdělávání. Podíl dívek ve školském systému vzrostl z 31,3 % v období 1990–1998 na 47,6 % v letech 1999–2006. Čistý podíl dětí, které navštěvovaly základní školy, stoupl z 84,7 % ve školním roce 1999–2000 na 93,6 % v roce 2006–2007, což znamená, že se řady žáků základních škol rozrostly o 684 782 dětí. Na vyšších stupních vzdělávání se situace vyvíjela obdobně. V roce 2005 nastoupily asi 4 miliony lidí do vzdělávacích „mísí“.

I pokrok v oblasti zdravotní péče byl povzbudivý. Díky zdravotním programům vlády, známým pod názvem Barrio Adentro, nabrala Venezuela příznivý směr k dosažení závazku snížit dětskou úmrtnost do 5. roku života o dvě třetiny. Úmrtnost klesla z 25 případů na 1 000 živě narozených v roce 1990 na 14,2 případů z tisíce v roce 2007. V rámci zdravotních programů došlo za velmi krátkou dobu k výraznému rozšíření přímé lékařské péče na 14 345 odborníků a k vybudování nových zdravotnických zařízení po celé zemi. Zlepšila se i situace v boji proti HIV/AIDS, což dokládá skutečnost, že bezplatných léčiv se v roce 2007 dostalo 21 779 pacientům, zatímco v roce 1999 se jednalo o pouhých 335.

Benefity zaplacené z ropných zisků

V roce 2004 se ve venezuelské ekonomice poprvé po 30 letech objevil přebytek zdrojů. V tomto roce začala cena ropy na mezinárodních trzích prudce stoupat, překonala historická maxima a v roce 2008 dosáhla vrcholu. Z ropných zisků se stal zlatý důl, který způsobil, že hrubý domácí produkt (HDP) země čtyři roky nepřetržitě narůstal, její mezinárodní rezervy byly posíleny a dosahovala kladného salda zahraničního obchodu. Rostoucí příjmy z vývozu ropy umožnily vládě financovat rozsáhlé programy veřejných investic a sociální programy, které nazývala „mísemi“. Stát byl schopen expandovat v mnoha oblastech včetně tvorby nových pracovních míst a v roce 2008 se odhadovalo, že 18,2 % ekonomicky aktivních obyvatel je zaměstnáno ve veřejném sektoru.⁵

V červenci téhož roku dosáhla cena jednoho barelu venezuelské ropy rekordní hodnoty 122,40 dolarů, načež začala klesat a za pouhé čtyři měsíce se propadla na polovinu: 63,49 dolarů.⁶

Úpravy sociálních politik

Národní a místní volby v listopadu 2008 a dodatek k ústavě v únoru 2009 vedly k odložení diskusí o tom, jaké budou následky světové hospodářské krize pro Venezuelu. 21. března 2009, krátce po volbách, prezident Chávez představil balíček ekonomických opatření, jehož součástí bylo:

- snížení veřejných výdajů;
- zvýšení daně z přidané hodnoty;
- omezení přemrštěných a nadbytečných výdajů;
- zákonné omezení platů vysokých úředníků ve veřejné správě.

1 Úplný přehled výsledků země při plnění Rozvojových cílů tisíciletí viz: <www.sisov.mpd.gov.ve/metas_milenio/>.

2 Ministerio del Poder Popular para la Comunicación e Información, *Venezuela sobresale en el cumplimiento de las Metas del Milenio*, 2008.

3 ECLAC, *Panorama Social de América Latina - 2008*. Ke stažení na: <www.eclac.cl/publicaciones/xml/2/34732/PSE2008_Cap1_Pobreza.pdf>.

4 Provea, *Výroční zpráva 2009*. Ke stažení na: <www.derechos.org.ve/titulares/informe-anual-2009-1607>.

5 Národní statistický úřad. Ke stažení na: <www.ine.gov.ve/ine/indexe.asp>.

6 Tamtéž.

Prudký pokles příjmů z vývozu ropy vyvolal zpomalení, stagnaci a v některých případech i regresi v implementaci programů na snížení chudoby a nerovnosti. Podle oficiálního prohlášení vlády měly sociální politiky i přes nástup krize nadále fungovat na stejné úrovni, ale k tomu nedošlo. Například minimální mzda byla zvýšena o 20 %, což však nestačilo ani na pokrytí dopadu inflace, která v roce 2008 jen v cenách potravin dosahovala 43 %.⁷

V letech 2007–2009 se nad hranici chudoby nově dostalo jen 1,1 % domácností, což dramaticky kontrastuje s velkými poklesy tohoto indikátoru v období 2004–2006. Podle posledních oficiálních údajů se ve Venezuele dodnes nachází 26,4 % domácností, které nemohou uspokojit své základní potřeby.

Skutečnost je taková, že veřejné výdaje vyjádřené jako procento HDP od roku 2008 klesaly ve všech sociálních sektorech kromě školství. V rozpočtu pro rok 2010 bylo pro 13 sociálních „misí“ vyčleněno méně než 4 % celkových výdajů, přestože zdrojů přibývalo kvůli výjimečným položkám a transakcím, což narušuje transparentnost a znemožňuje monitorování rozpočtu nevládními organizacemi. Tuto situaci dále zhoršuje vysoká inflace, která velmi chudým obyvatelům země téměř znemožňuje dosáhnout zlepšení životních podmínek. Podle venezuelské centrální banky inflace poklesla z 30,9 % v roce 2008 na 25,1 % v roce 2009, ale i tak zůstává jednou z nejvyšších v regionu.⁸

Nejhorší následky

Krise implementace sociálních opatření je obzvláště vážná ve dvou oblastech – ve zdravotnictví a v bytové výstavbě. Proeva už několik let volala na poplach a varovala před rozříznutím systému zdravotní péče a rozkladem mise Barrio Adentro. Vláda a státní instituce však tato varování nebraly vážně. Až v roce 2009 prezident Chávez veřejně připustil existenci nesrovnalostí: „Vyhlášíme nouzový stav ve zdravotnictví. Zjistili jsme, že 2000 modulů mise Barrio Adentro bylo opuštěno a postrádá lékařský personál. (...) Situace se

zhoršovala a vláda přijala nutná opatření, ale nepodařilo se jí problém vyřešit.“⁹

K tomu je třeba připočítat, že nemocniční síť země stále čelí strukturálním nedostatkům, panuje v ní nedostatek odborných pracovních sil a to má velmi politováníhodné dopady na pacienty, například tzv. „ruletu těhotných žen“ – situaci, v níž jsou budoucí rodičky nuceny obcházet zdravotnická zařízení, dokud si nenajdou takové, které jim v daném termínu může poskytnout zdravotní péči.

Jedno z nejzávažnějších selhání Chávezovy vlády představuje oblast bytové výstavby, kde se nikdy nepodařilo dosáhnout ani cílů, které si sama stanovila. V zemi schází 3 miliony důstojných bytových jednotek (včetně domů, které je nutné zdemolovat, protože se nacházejí ve vysoce rizikových oblastech). Podle oficiálních údajů bylo za posledních 10 let vybudováno 300 939 bytových jednotek, což znamená, že Hugo Chávez dosáhl v demokratických dějinách země (jež se datují od roku 1958) druhého nejhoršího výsledku v průměrném počtu bytových jednotek vybudovaných během jednoho volebního období.

Úloha organizací občanské společnosti

Různé organizace, které monitorují dodržování lidských práv ve Venezuele, kritizovaly vládu za nedostatek středně- a dlouhodobého plánování, které by zajistilo udržitelnost sociálních programů nezávisle na vysokých příjmech z vývozu ropy. Další průzkumy naznačují, že venezuelská ekonomika zůstává i nadále silně zranitelná vůči fluktuacím mezinárodních cen ropy. To znamená, že rozvojový model, který zavedl prezident Chávez a který je postaven na posílení primárního sektoru těžby a vývozu surovin, má tytéž základní charakteristiky jako hospodářská politika, kterou se země řídila v minulosti.¹⁰

Napětí ve společnosti soustavně narůstalo a v roce 2008 dosáhlo v desetiletém vývoji vrcholu v podobě 2893 demonstrací, což bylo o 64,09 % více než v roce 2007. Asi 67,3 % z těchto demonstrací pořádali lidé

a skupiny, dožadující se hospodářských, sociálních a kulturních práv, a tři hlavní důvody jejich nespokojenosti byly pracovní podmínky (33,97 %), bytová situace (20,3 %) a bezpečnost (12,3 %). Hlavními taktikami protestujících byly (v sestupném pořadí podle četnosti) blokády silnic, veřejná setkání, pochody a přerušování práce. V tomto období byla každá patnáctá demonstrace potlačena za použití síly, zastavena nebo omezena státními bezpečnostními složkami.

Během násilných demonstrací zahynulo sedm lidí, přičemž pět z těchto úmrtí zapříčinili příslušníci policie nebo armády. Státní administrativa postupně ztrácela transparentnost a stále častěji vůči demonstrantům postupovala jako vůči zločincům. Od roku 2005 se minimálně 2240 lidí muselo před soudem zodpovídat za obvinění, která vycházela z jejich snahy domáhat se svých práv. Jedním ze slavných případů byl proces s představitelem odborů Rubénem Gonzálezem, který byl od září 2009 uvězněn za účast na přerušování práce ve státním podniku Ferrominera v provincii Bolívar, jejímž cílem bylo přimět vedení podniku, aby dodržovalo sjednanou kolektivní smlouvu.¹¹

Shrnutí

Vládní rozvojový model selhal v úkolu osvobodit zemi od tradiční závislosti na mezinárodních cenách ropy. Sociální programy následkem fluktuací této ceny utrpěly a vláda i přes své úmysly a přijatá opatření v řešení tohoto problému zcela selhala. Čistým výsledkem tohoto procesu je, jak už delší dobu varují různé organizace občanské společnosti a odborníci, stav, ve kterém se sociální indikátory budou zlepšovat, pokud se obchodu bude dařit, ale stagnovat či dokonce klesat, pokud se podmínky na mezinárodním trhu zhorší.

Prozatím jsou tedy boj proti chudobě, poskytování zdravotní péče, přístup ke vzdělání a dostupnost důstojného bydlení ve Venezuele vydány na milost a nemilost souhře poptávky a nabídky ropy na mezinárodních trzích, a stávají se tak obětí neschopnosti vlády tuto situaci vyřešit a přijmout adekvátní proticyklická opatření. ■

9 “Chávez admite cierre de módulos de Barrio Adentro y declara en emergencia la salud.” Lacl@se.info. Ke stažení na: <www.laclase.info/nacionales/chavez-admite-cierre-de-modulos-de-barrio-adentro-y-declara-en-emergencia-la-salud>.

10 Margarita López Maya a Luis Lander. “El socialismo rentista de Venezuela ante la caída de los precios petroleros internacionales.” *Cuadernos del Cendes*, 67, květen–srpen 2009.

11 Viz: <www.derechos.org/ve>.

7 Tamtéž.

8 Venezuelská centrální banka. Viz: <www.bcv.org.ve/>.